GLOBALISERING I ANTIKKEN
- kulturelle vekselvirkninger i Eurasien, 500 fvt.–300 evt.

Af Kasper Grønlund Evers, ph.d. i antikhistorie og underviser ved Egedal Gymnasium & HF

Introduktion: Globalisering og Antikken

Begrebet "globalisering" i en Antik sammenhæng vil for de flestes vedkommende nok føre tankerne hen på den efterantikke receptions- og formidlingsproces, der lige siden Senantikkens afslutning har udbredt elementer af den græsk-romerske tradition til hele verden. Hvad der derimod er mindre kendt, er forståelsen af antik globalisering som udtryk for en slags tidlig globaliseringsbølge, der allerede var i gang i selve Antikken. Nærmere betegnet indbyrdes kontakt og udveksling af ressourcer, teknologi og kultur i en større skala og over større afstande, der kunne påvirke ellers geografisk adskilte samfund på karakteristisk vis, kulturelt, økonomisk og politisk [1]. Noget så moderne som globaliseringen har altså selv rødder tilbage i netop Antikken, hvor en serie af indbyrdes vekselvirkende kulturelle bølger, "flows," gjorde græsk-romersk kultur til et tidligt eurasisk, og dermed proto-globaliseret, fænomen.

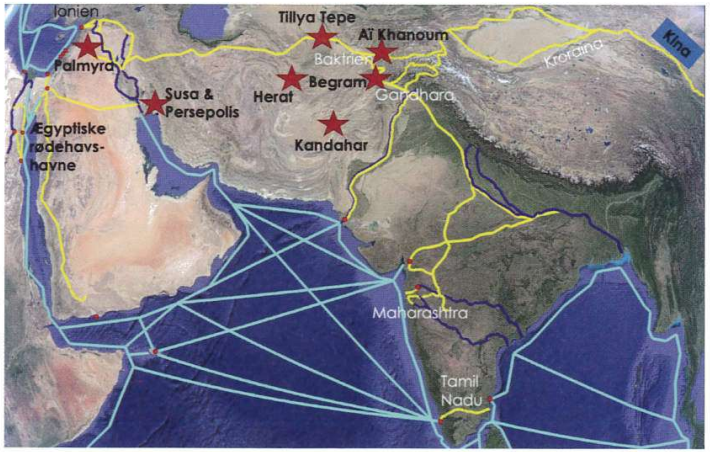

1: Oversigtskort med de vigtigste byer og områder behandlet i teksten. Desuden er de væsentligste handelsruter over land og vand indtegnet for perioden 500 f.v.t.–300 e.v.t. (Copyright: Forfatteren)

Første bølge: 500–250 fvt.

Selvom de græske bystater via Middelhavet allerede havde haft vide horisonter fra kolonitiden, 800-600 fvt., så er det først rigtigt med Perserrigets entre på scenen omkring 500 fvt., at grækerne blev suget ind i en større eurasisk ramme, der tilnærmelsesvis kan berettige betegnelsen globalisering. Af særlig interesse i denne sammenhæng bidrog ioniske stenhuggere til udviklingen af en "kongelig persisk stil" for Darius d. Første (r. 522–486

fvt.), der skulle udtrykke hans riges magt og mangfoldighed, blandt andet med en udbredt brug af søjler og et mere realistisk udtryk i reliefudsmykningen. Altså blev to af den tidlige græske kunsts mest berømte træk, søjle-fokuseret arkitektur og realisme indenfor figurativ kunst, blandet med andre underlagte folkeslags håndværksmæssige bidrag, fra Ægypten til Pakistan, i paladserne i Susa og Persepolis allerede omkring 500 f.v.t.

Endvidere var det netop med Alexander d. Stores erobring af Perserriget fra 334 fvt., at græsk kultur for alvor blev et eurasisk fænomen, der skulle give genklang først fra Ionien til Indien, og siden helt til Kina. Under sit felttog gennem hele Mellemøsten og frem til Centralasien og Indien grundlagde eller gen-anlagde Alexander en snes større byer, beboet og regeret af en græsk-makedonsk elite i samarbejde med de traditionelle lokale magthavere i de enkelte områder. For eksempel har både Herat og Kandahar i Afghanistan, begge vigtige moderne storbyer, været gen-anlagt fra tidligere bebyggelser som henholdsvis Alexandria Ariana og Alexandria Arachosia.

Selvom næsten alt fra denne tidlige periode er gået tabt eller er begravet under senere byer, har opdagelsen i 1964 af en komplet græsk ruinby ved Aï Khanoum i det nordlige Afghanistan, Antikkens Baktrien, givet os et unikt eksempel på alt det, som ikke er bevaret [2]. Byen blev oprindeligt grundlagt omkring 300 fvt., måske endnu tidligere af Alexander selv, men forladt ca. 150 fvt., på grund af indvandrende rytterfolk nordfra, og er derfor unikt bevaret for eftertiden. Denne by i Centralasien, knap 4.000 km fra det græske kerneområde, husede bl.a. et teater, gymnasium, kolonnader med græske søjler (særligt korinthiske), et palads med klassiske gulvmosaikker og peristyle indergårde, skulpturer, samt et heroon med dedikation til byens grundlægger og et ordsprog fra Delfi. Alt sammen opført med lokale byggematerialer og -teknikker. Desuden har man fundet papyrusfragmenter, der underbygger, at man havde adgang til tekster med bl.a. dramaer og filosofiske tekster. Overleveret er i hvert fald brudstykker af (sandsynligvis) en komedie, der jo kan have været opført i byens teater, og en diskussion af Platons eller Aristoteles' idélære. Byen har altså blandet græsk kultur og institutioner med lokale skikke og ressourcer, samt været scene for et kulturmøde mellem en oprindeligt græsk-makedonsk elite og en baktrisk-talende (et iransk sprog) lokalbefolkning. Og på tilsvarende vis har denne kulturelle udveksling og formidling mellem øst og vest sandsynligvis fundet sted i resten af Alexanders rige under hans efterfølgere, hvor vi bare ikke har tilsvarende, monumentale arkæologiske fund bevaret.

Anden bølge: 250–30 fvt.

Til gengæld har vi en ret god idé om, hvad der skete med de græske kongedømmer, som opstod i Mellemøsten og Centralasien efter Alexanders død i 323 f.v.t. Først etablerede en af hans generaler, Seleukos, det såkaldte Seleukiderige, der i sine første årtier strakte sig helt fra Middelhavets kyst til Indusfloden i det moderne Pakistan, men allerede omkring år 250 fvt. gjorde Diodotos d. I Baktrien til et uafhængigt kongedømme, mens et iransk rytterfolk fra stepperne, de såkaldte parthere, gradvist vristede resten af Afghanistan, Iran og Irak fri fra seleukiderne og dermed skabte Partherriget. Og billedet bliver kun mere kompliceret, da de baktriske konger i årene efter 200 fvt. erobrede området syd for Hindu Kush-bjergene, det såkaldte Indo-Græske Kongedømme, svarende til det nord-lige Pakistan, Antikkens Gandhara, men efterfølgende blev drevet ud af Baktrien (og

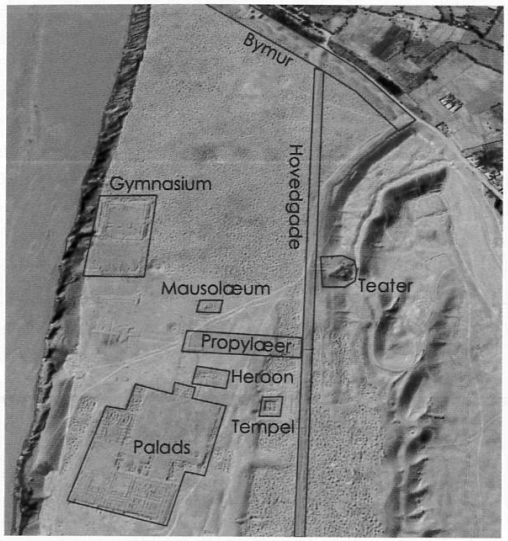

2: Ruinbyen Aï Khanoum i Afghanistan, Antikkens Baktrien. Satellitbillede med udvalgte bygningsværker markeret. Byen blev grundlagt ca. 300 fvt. og forladt omkring 145 fvt. De utallige huller er røverudgravninger fra Talebans styre i 1990erne—og nu. (Copyright: Forfatteren/Google Earth)

Aï Khanoum) af rytterfolk nordfra omkring 150 fvt. Sidenhen mistede man også kontrollen over de indo-græske besiddelser, og den sidste indo-græske konge, Straton III, blev væltet ca. 10 evt.

Særligt disse to kongedømmer, det oprindelige greco-baktriske og sidenhen erhvervede indo-græske, er et unikt studie ud i opretholdelsen af en traditionel græsk kultur, dens diffusion til nye iranske og indiske undersåtter, samt den oprindelige græske kulturs gradvise forandring til særegent baktriske og indo-græske former, der siden blev indoptaget af de rytterfolk, der fordrev og erstattede de sidste "græske" konger. Således var de første baktriske mønter efter helt traditionelt græsk forbillede, hvorefter herskermotivet blev mere "baktrisk" med en markant elefanthat efter den "indiske" sejr med erobringen af de indo-græske områder [3]. Og efter tabet af Baktrien bar herskeren ikke blot en lokal hjelm, forsidens græske tekst blev nu også suppleret med en tilsvarende oldpakistansk oversættelse på bagsiden, skrevet med det lokale kharoshthi-alfabet rundt om en afbildning af Athene—og så var mønten efter indisk vægt.

3: Baktrisk tetradrakme i sølv af kong Demetrios d. I, r. 200–180 f.v.t. Mønten er med græsk tekst og efter græsk vægt, med Herakles på bagsiden, men kongen bærer en markant "elefanthat" som symbol på hans erobring af indiske (moderne pakistanske) områder. (Copyright: Wikimedia commons)

I de næste 200 år, helt frem til 2. årh. evt., blev mønter utroligt nok fortsat slået efter græsk forbillede, altså med olympiske gudemotiver og græsk tekst (nogle gange forvansket til ulæselighed) som supplement til teksten på herskerens eget folkesprog og alfabet, under konger fra helt andre folkeslag, der dog fortsat opfattede græske mønter, tekst og motiver, som indbegrebet af kongeværdigheden i Baktrien og Gandhara. På tilsvarende vis finder man særligt i sidstnævnte og det nordlige Indien "grækeres" indskrifter på oldindisk, "inderes" på oldgræsk, olympiske guder med indiske navne og i nye fortolkninger, makedonske månedsnavne, en ny tidsregning grundlagt af en indo-græsk konge, græske embedstitler, og græsk som den politiske elites administrationssprog parallelt med det talte folkesprog. Selv da Kushanerriget i første halvdel af 2. årh. evt., hvor det strakte sig fra Baktrien og helt ned i Nordindien, afskaffede brugen af det græske sprog, var det helt naturligt at de græske bogstaver blev grundlaget for det baktriske alfabet, plus et par nye specialtegn, der var i brug i Afghanistan helt frem til 800-tallet evt.

Særligt i Gandhara, der havde været hovedsædet for de indo-græske konger, stak den græske arv så dybt, at en af den tidlige buddhismes kanoniske skrifter, *Milinda pañha*, dvs. *Menanders spørgsmål*, fra 2. årh. evt., netop foregiver at være beretningen om, hvordan den store baktriskeog indo-græske kong Menander (ca. 160-130 f.v.t) udspurgte en oplyst buddhistisk vismand om religion og filosofi, hvorefter kongen som konsekvens af de overbevisende svar selv konverterede til buddhismen. Det er højest tvivlsomt, at Menander skulle have konverteret, men vi ved fra en dedikation, at ambassadøren Heliodoros fra en senere indo-græsk konge til et nordindisk kongedømme beskrev sig selv som tilbeder af en tidlig udgave af Vishnu - så religiøse tilhørsforhold var lige så flydende som kulturelle identiteter på dette tidspunkt i historien.

Selvom Baktrien gik tabt omkring 150 fvt., og der ikke er mange overlevende kilder til, hvordan græsk kultur levede videre i området, vidner en kongelig gravhøj, Tillya Tepe, fra et ukendt rytterfolk i området fra 1. årh. evt. om, at den græske arv levede i bedste velgående. Én mand og fem kvinder (sikkert hans koner, dræbt og begravet med ham) var udstyret med smykker og gravgods, der trak på og var en fusion af kinesiske, indiske og hellenistiske elementer, sidstnævnte tradition særligt repræsenteret ved smykker med Dionysos og Ariadne, eroter ridende på delfiner, en "baktrisk afrodite," Psyke med Eros, signetringe med Athene og Nike, samt en smykkestens-medaljon med en ukendt greco-baktrisk konge. Sidstnævnte ring blev fundet i en guldkæde om halsen på den afdøde stormand, hvilket kunne indikere at rytterfolkets konger stadig efter op mod 200 år betragtede sig selv som grækernes arvtagere, mens én af kvinderne i en sådan grad var smykket med hellenistiske motiver, at hun har måttet identificere sig i højere grad med den græske tradition end sine fire med-koner, måske gennem sin slægt.

Tredje og fjerde bølge: 30 fvt.–300 evt.

Mens første og anden bølge som beskrevet ovenfor primært var konsekvensen af politiske begivenheder over et større geografisk rum, krig og erobringer, så var tredje bølge konsekvensen af en økonomisk udvikling mere lig moderne globalisering—nemlig romernes entré i handlen med Østen og nærmest umættelige efterspørgsel efter eksotiske luksusvarer. Efter annekteringen af Ægypten, med dets havne langs Rødehavet, som provins i 30 fvt., fik romerske købmænd for første gang direkte adgang til Det indiske Ocean og alle

4: Søjle med indskrift på oldindisk, der angiver, at den som flere andre i Karla-klippetemplet fra 1. årh. evt. var sponsoreret af en lokal "yavana." Den monumentale buddhistiske vandrehal (*chaitya*) er udhulet i ét stykke, så søjlerne faktisk er dele af den oprindelige klippe, som er ladt tilbage og udsmykket. Templet er 45 meter dybt og op til 14 meter højt. (Copyright: Forfatteren)

de eksotiske varer, der blev handlet gennem dets havne.

Skønt Rom havde konsumeret krydderier og røgelse fra Østen siden 3. årh. fvt., blev importen og forbruget nu pludseligt af en helt anden størrelsesorden og synlighed: røgelse og myrrha fra Sydarabien, krydderier og elfenben fra Østafrika, peber, parfumer og ædelsten fra Indien, samt, ikke mindst, silke fra Kina, blev handlet i gader og fra varehuse lige op til Forum Romanum.

Plinius og andre store romerske forfattere og historieskrivere bekymrede sig ligefrem over, hvor meget guld og sølv Romerriget eksporterede østover til gengæld for luksuriøse konsumvarer retur.

Men handlen VAR virkeligt også stor og velorganiseret, således at den romerske overklasses kamp om status, og den deraf følgende adgang til politisk magt, nu altså også var udvidet til at måles på besiddelse, forbrug og videreformidling af varer, der oprindeligt voksede eller var udvundet og forarbejdet flere tusinde kilometer væk i en helt anden kulturel kontekst, som også skildret på satirisk vis i "Trimalchios Middag" fra *Satyricon*. Piazza Amerina-mosaikken fra 4. årh. evt. på Sicilien, der prydede en rigmands storslåede villa, indikerer ligeledes med sin afbildning af blandt andet den guddommelige "India" med attributterne elfenben, krydderier, samt vilde og mytiske dyr, at ejeren selv var opmærksom på og skiltede med forholdet til Østen.

Handelen med Indien var faktisk så velkendt et tema i det østlige Middelhav i 2. årh. evt., at der findes en antik roman, Xenophon af Ephesos' *Anthia og Habrocomes*, der lader heltinden blive bortført og solgt til en indisk prins i Alexandria, som følger den historisk korrekte vej hjem mod Indien igen via Nilen, ørkenhavnen Koptos, og ruten videre gennem ørkenen mod Rødehavet. At dømme ud fra et papyrusfragment med en ellers ukendt komedie kunne man endda gå i teateret og blive underholdt med emnet: Heltinden Charition var blevet bortført over havet til Indien, hvor hun blev den lokale indiske konges tempelpræstinde, indtil hendes bror ankom og fik reddet hende med hjem igen—en bevidst farceagtig gendigtning af *Ifigenia i Tauris* med andre ord.

Derfor er det heller ikke overraskende, at romere og deres varer også var et relativt vel-kendt fænomen i Sydindiske havne i 1.-3. årh. evt. Fra det tamilske område beretter episke kvad dateret til perioden netop om "yavana'er" (sanskrit afledt fra det persiske ord for ionier og siden også benyttet om romerne), der kom sejlende fra vest for at bytte guld og vin for peber. I Maharashtra var "yavana'er" ligefrem bosat i lokale handelsbyer, indgik i lokale slægter, udtrykte sig på oldindisk, og var praktiserende buddhister, der var med til at finansiere et gigantisk klippetempel langs handelsruterne mellem havnene ved kysten og produktionscentrene inde i landet. En mindre gruppe romerske portræt-hoveder, hvoraf nogle på sjælden vis er i farvet, mørk marmor for at angive fremmed etnicitet, og som alle har håret sat op i en knold på toppen af hovedet på karakteristisk buddistisk vis, skal måske netop forestille buddhistiske "indo-romere," der var endt med at bosætte sig og blive portrætteret i Vesten. [4-5]

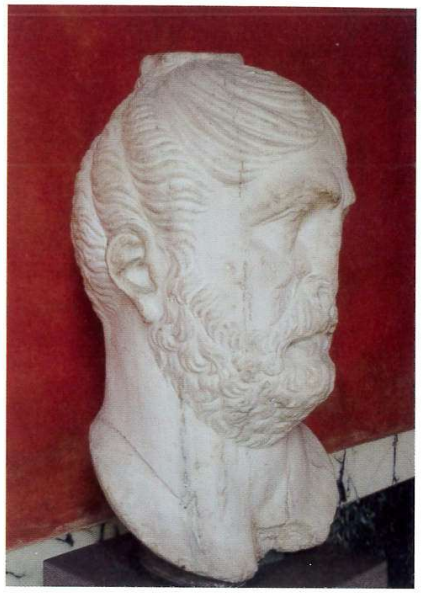

5: Kolossalhovede i marmor fra o. 200 evt., der oprindeligt har siddet på en statue. Skægget er klippet kort og håret bundet stramt op i en knold på toppen, der måske angiver, at den portrætterede var buddhist—en "yavana" som havde slået sig ned i vest? Opstillet i hjørnet af Glyptotekets Festsal. (Copyright: Forfatteren og Glyptoteket)

På tilsvarende vis producerede indere kopier af romerske mønter, inklusive forvanskede indskrifter, som de bar om halsen som amuletter (kaldet *bullae*), tilsyneladende fordi romersk kultur og kejserens portræt i særdeleshed blev betragtet som noget særligt stærkt og lykkebringende. Denne fortolkning underbygges til dels af det indiske værk *Yavanajataka* om horoskopi, fra 2.-3. årh. evt., hvis ældste del faktisk går tilbage til græsk astronomi i Baktrien, men som siden blev tilført mere avancerede astrologiske regnemodeller fra Romersk Ægypten, hvortil de var blevet overført fra det hellenistiske Babylon med dets endnu ældre astronomiske tradition. Græsk-romerske astrologer har altså krydset havet og solgt deres ydelser, og af samme årsag er de romerske guder stadig i flittig brug i Indien i dag som planeter.

Faktisk var den økonomiske sammenfletning mellem det romerske marked og producenter i Sydindien så udpræget, at hel- og halvædelsten til signetringe allerede blev indgraveret med græsk-romerske motiver i indiske havne, sandsynligvis af indiske håndværkere, klar til videresalg til romerske købmænd. Ligeledes dukker møbler (borde og små stole) efter romersk mode pludselig op på relieffer i buddhistiske helligdomme i Sydindien, mens type-producerede indiske elfenbensstatuetter til udsmykning af møbler samtidig var med til at påvirke udseendet af de mest eftertragtede romerske borde i perioden—en af disse indiske statuetter er blevet udgravet i et hus i Pompeji [6]. Der er endda et spar-

6: 24 cm høj elfenbensstatuette fundet i et hus i Pompeji, hvor ejeren at dømme efter graffiti i et værelse havde tilknytning til skibsfart. To tilsvarende eksemplarer er fundet forskellige steder i Maharashtra i Indien, hvor figurative elementer af elfenben bl.a. blev brugt til møbler. Særligt i 1.-2. årh. evt. var romerske møbler dekoreret med elfenben højeste mode, og en stor del af det blev importeret fra Indien, enten som stødtænder eller allerede udskåret som her. (Copyright: Forfatteren/MANN)

somt kildemateriale bestående af kinesiske silkefragmenter fra karavanebyen Palmyra, dateret 1.-2. årh. evt., og motiver på kinesiske lakskåle og -flasker fra det tidlige 3. årh. evt. fra det østligste Kina, der indikerer, at kinesisk silke blev vævet i øst efter importerede motiver fra vest, der sandsynligvis ville øge deres salgsværdi i langdistance-handlen, samt at kinesisk kunsthåndværk begyndte at indarbejde særegent græsk-romerske motiver i traditionel lak-udsmykning, navnlig eroter der stanger fisk og høster druer.

Konturerne af et handelssystem med udbud og efterspørgsel, udveksling af kulturelle symboler og tilpasning efter fremmed mode, tegner sig altså på tværs af Eurasien i perioden 30 fvt.-300 evt., og denne tidlige udgave af globalisering var allerede tydelig for lærde observatører i Antikken. Således kunne Aelius Aristides i sin højstemte lovsang til Roms pris i midten af 2. årh. evt. erklære, at skibe ankom til Rom med varer fra alle verdens folkeslag hver time, hver eneste dag, sådan at Rom nærmest fremstod som Verdens fælles værksted, hvor alt der fandtes blev handlet og produceret, i en sådan grad at arabere og indere måtte rejse til Rom for at købe deres egne produkter og varer tilbage. Dette er til dels letkøbt politisk smiger, men samtidig kan man også følge, hvordan gallernes foretrukne koral fra Lyonbugten pludselig ikke var til at opdrive, fordi den blev udskibet til det indiske marked, hvor den indbragte højere priser; hvordan røgelseshøsten i Sydarabien blev fordoblet med nye lunde plantet på tidligere marginal jord, samt en ekstra vinterhøst af dårligere kvalitet indført for at imødekomme den ustoppelige efterspørgsel; og at jungle blev ryddet i fodbjergene i Sydindien, som er den klimazone, hvor man kunne dyrke flere peberranker, sandsynligvis for at øge produktionen til eksport. Markeds- og miljømæssige konsekvenser med andre ord, der i høj grad minder om centrale aspekter ved moderne globalisering.

Endelig er det værd at bemærke, at de gamle baktriske og indo-græske områder, nu under rytterfolket kushanernes overherredømme, benyttede langdistance-handlen til at imødekomme den traditionelle efterspørgsel efter hellenistisk kunst og symboler, nu i græsk-romersk formidling, der stadig tjente som en vigtig kulturel statusmarkør for eliten. Således skete der, efter den sidste græske konges død, en markant opblomstring i 1.-3. årh. e.v.t. af ikke bare græsk-romerske motiver i selve relief- og skulpturkunsten i Gandhara

7: Relief i sten fra Gandhara, hvor det har prydet mellemrummet (*stair-riser*) mellem to trappetrin op til et alter for Buddha (*stupa*). I sin nye buddhistiske kontekst kan scenen fortolkes som Buddha i en tidligere genfødsel, der i skikkelse af Laokoon (måske) redder Troja ved at stoppe Den trojanske Hest. Cassandra står i indisk udgave i porten bagved og advarer om faren, mens det muligvis er Sinon, der skubber bag på hesten. (Copyright: Wikimedia commons)

(afbildninger af klassiske søjler og kapitæler, græske klædedragter og mænd, endda en scene med Buddha som Laokoon der spærrer Trojas byport for Den trojanske Hest! [7]; samt for skulpturernes vedkommende nybrud med en naturalistisk afbildning af menneskekroppen og klædedragten, der udvikler sig til den senere Buddha-figur med et mere idealiseret udtryk), men også en import af selve den teknik og stil hvormed de udførtes, som bedst kan forklares med at tilrejsende romerske håndværksmestre var gået i lokale stormænds, og buddhistiske klostres, tjeneste.

Lignende forbindelser til Romerriget har man fundet i resterne af et kushansk palads i Begram, i det centrale Afghanistan, hvor ruterne mellem Mellemøsten, Centralasien og Indien mødtes. Her afslørede to rum forseglet ca. 260 e.v.t. en større samling af romerske glasvarer fra Ægypten, kunsthåndværk i bronze og finere stenarter, samt en mængde gipsafstøbninger af klassiske motiver, sammen med fine indiske elfenbensarbejder til udsmykning af møbler, og, ikke mindst, nogle kinesiske lakskåle. Særligt de romerske gips-afstøbninger er interessante, da de ikke i sig selv havde nogen værdi, men sandsynligvis blev brugt af lokale håndværkere til at indarbejde græske motiver i en ny kulturel kontekst. De kushanske herskere over de gamle græske riger i midten af Eurasien smykkede sig altså med kunst fra alle tre verdensdele for at udtrykke deres magt, prestige, og ret til at herske i området.

Afslutningsvis kan en sidste og mindre "fjerde" bølge i Centralasien tilføjes, hvormed den hellenistiske tradition nåede sin maksimale udstrækning i Eurasien. Dette skete med udvandringen i 2.–4. årh. evt. af folk med en indo-græsk tradition fra Gandhara til kongedøm-

met Kroraina, langs Taklamakan-ørkenens sydlige oaser i det moderne Xinjiang. Udover at stille deres fremmede sprog og alfabet til rådighed for deres nye herrer, som netop manglede et skriftsprog til rigets administration, bragte de også andre kulturelle særpræg med sig til regionen, navnlig buddhisme, en nedarvet udgave af klassisk arkitektur (ioniske og korinthiske kapitæler), vægmalerier i en mere vestlig, græsk-romersk inspireret stil (bl.a. med buddhistiske figurer som en art dansende eroter), samt ikke mindst en praksis med at forsegle breve med græske motiver, særligt mytologiske, bl.a. kopieret fra gamle indo-græske mønter [8].

Konklusion: Globalisering i antikt perspektiv

Således nåede græsk-romersk kultur fra Grækenland til Kina, i hvad der kan kategoriseres som fire "bølger" i perioden fra 500 fvt.-300 evt., båret frem af såvel hære som handel. I processen skabte de i forlængelse af hinanden et større eurasisk rum med en fælles forståelse for og fortsat brug af græsk-romersk kunst og kultur, samt påvirkede økonomi og samfund, mode og forbrug, i det klassiske Middelhavsområde. Antikkens globalisering er med andre ord ikke blot et moderne fænomen, den var selv proto-globaliseret i en eurasisk ramme fra hellenistisk tid og frem, med en gradvis acceleration allerede fra klassisk tid.

Kulturelle strømninger mellem øst og vest som følge af erobringer, handel og migrationer, har altså haft større betydning for antikkens samfund end ofte antaget. En bedre forståelse af at selv Antikken, med dens vestlige egenart, ikke var en isoleret udvikling, men en proces i dialog med andre samtidige kulturer, kan derfor også give os et mere nuanceret blik på os selv og globalisering som moderne fænomen.

8: Athene med ægide-skjoldet og tordenkile kan svagt anes i lerseglene på breve fra kongedømmet Kroraina i det moderne Xinjiang, 3.-4. århr. evt. Tilsyneladende er motivet kopieret direkte fra en mønt af den berømte kong Menander, r. 160–130 fvt., eller tilsvarende. Andre græske motiver (særligt mytologiske) er også repræsenteret blandt seglene. (Copyright: a. seglene: udløbet; b. mønten: wikimedia commons)

RETORISK VERSUS HISTORISK KANON

Af Gert Skriver, cand.mag., Ph.D., tekstforfatter og marketingsspecialist

Med fare for at være en postgang for sent har jeg lyst til at reflektere lidt over begrebet kanon. De mange glimrende indlæg i Logos fra november 2021 viser med tydelighed, at en kanon i sit indhold afspejler sin tid. Men en kanon afspejler også i sit formål sin tid. Det er således yderst oplysende at sammenligne dansk litteraturs kanon fra 2004 med Quintilians kanon i 10. bog af *Institutio Oratoria* fra 95. Deres forskellige formål fortæller en historie om to forskellige litterære paradigmer.

Sammenligningen lader ane, at der mellem oldtiden og i dag består en væsensforskel i måden, hvorpå litteratur læses og bruges. Jeg vil således ikke diskutere det respektive indhold i de to kanoner. Men jeg tror, vi kan bruge den antikke metode til noget nyttigt. Quintilians kanon har på sin vis et mere frugtbart og produktivt formål end den moderne danske kanon. Quintilians paradigme er retorisk. Det moderne paradigme er historisk.

Læs det fremmede for at kende dig selv. Den unikke tekst, det unikke menneske

Den danske litteraturkanon skal især gælde som rettesnor for danske skoleelever og deres lærere. De udvalgte tekster er på hver sin vis et udtryk for den særligt danske litterære kunst, nogle fordi de besidder en særlig kunstnerisk værdi, andre fordi de har haft stor betydning eller siger noget væsentligt om deres tid. Eleverne skal igennem læsningen af de kanoniske værker stifte bekendtskab med og opnå bedre forståelse af dansk kultur og i sidste ende - som konsekvens heraf - bedre forståelse af sig selv. Målet er indsigt og selvindsigt:

Alene i kraft af, at man i mødet med fortidige, anderledes tekster bliver konfronteret med det fremmedartede, ikke umiddelbart forståelige, som kræver at man træder ud af den selvspejlende læsning, er litteraturundervisningen – ideelt set – en indøvelse i indlevelse og overskridende forståelse.
[...]
I kraft af deres kompleksitet og deres evne til at tale til mennesker på tværs af tid og rum er de kanoniske tekster tværtimod altid en udfordring til og en perspektiverende udvidelse af den forståelse, man på et senere tidspunkt har af de aktuelle kulturelle og eksistentielle vilkår.

Eleven skal leve sig ind i den fortidige tekst og nærmest ubevidst lade den virke ind på sig, så eleven derigennem får et perspektiv til at forstå sin egen kultur og eksistens.
Det er meget ambitiøst og måske også lidt ukonkret og i hvert fald svært at afgøre, om projektet lykkes. Det produkt, der skal komme ud af elevens møde med den fortidige tekst, er af en helt anden kvalitet end teksten selv. Den danske litteraturkanon er ikke en